

В. Є. Балтремус

СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ДЕМОКРАТИЧНИХ ШКОЛАХ

Анотація. У статті надано характеристику старшого підліткового віку і розглянуто певні особливості цієї вікової категорії в контексті успішної соціалізації старших учнів у демократичних школах. Насамперед представлено базову інформацію щодо особливостей старшого підліткового віку, як-от біологічні, психологічні та соціологічні характеристики. Ключові тези сформульовано на основі праць В. Кутішенко та Н. Ліфарєвої. Висвітлено підходи деяких закордонних дослідників до характеристики старшого підліткового віку. Описано особливості когнітивного розвитку старших підлітків. Розглянуто реалізацію особистісного потенціалу, що проявляється не в основних, а в другорядних формах діяльності, а також окреслено нові тенденції у поведінці старших підлітків. Охарактеризовано вікову сегрегацію як важливу особливість старшого підліткового віку. Наголошено, що підлітковий вік — це етап формування самосвідомості, власного світогляду та прийняття відповідальних рішень. Обґрунтовано, по-перше, що самосвідомість — це цілісне уявлення про себе, емоційне ставлення до себе, самооцінка власної зовнішності, розумових, моральних, вольових якостей, усвідомлення власних достоїнств та недоліків, на основі чого виникають можливості цілеспрямованого самовдосконалення, самовиховання; по-друге, зазначено про власний світогляд як цілісну систему поглядів, знань та переконань, що ґрунтуються на засвоєних раніше знаннях і здатності до абстрактно-теоретичного мислення, без чого розрізнені знання не складаються в єдину систему; по-третє, зауважено про властиве старшим підліткам прагнення критично осмислити все оточуюче, ствердитися як самостійність, створити систему власних цінностей. У статті надано інформацію щодо демократичних шкіл, історії виникнення закладів освіти такого типу, їх основних рис, мети та особливостей. Розкрито ключові характеристики демократичних шкіл, передусім особистісно орієнтований освітній процес і демократичне управління. Проаналізовано роботу демократичних шкіл у сфері ефективної соціалізації старших підлітків, зокрема їх досвід з організації, підготовки і проведення конференцій демократичних шкіл як надійного інструменту соціалізації старших підлітків.

Ключові слова: старші підлітки, соціалізація, демократичні школи, конференції демократичних шкіл.

Постановка проблеми. Потужним поштовхом до активізації соціалізувальних аспектів діяльності освітніх закладів є рух України в напрямі інтеграції в європейський освітній простір. Очевидним є те, що європейський вибір України означає необхідність критичного осмислення та креативної імплементації досвіду закордонних педагогічних спільнот, зокрема у сфері соціалізації молоді.

З огляду на це досліджувана нами соціалізація старших підлітків в освітньому процесі

демократичних шкіл потребує наукового обґрунтування, передусім інновацій, що стосуються мети і змісту на засадах нової філософії навчання та виховання.

Старший підлітковий вік вибрано не випадково, адже саме цей віковий період характеризується основними суперечностями, як-от: прагнення видаватися дорослішими, а водночас низький рівень соціальної взаємодії; невідповідність фізичної та соціальної зрілості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості старшого підліткового віку розглядаються в працях В. Кутішенко [1] та Н. Ліфарєвої [2].

Проблеми соціалізації старших підлітків у демократичних школах широко представлені в працях Д. Гріббла — адміністратора демократичної школи SANDS (Велика Британія) [3] та Д. Мінтца — адміністратора демократичної школи Shaker Mountain (США) [4].

Мета статті — охарактеризувати, аналізуючи сучасну літературу, старший підлітковий вік і обґрунтувати важливість цієї вікової категорії для завершення процесу успішної соціалізації в умовах особистісно орієнтованого освітнього процесу демократичних шкіл.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі спостерігається суттєве розходження поглядів щодо меж підліткового віку, адже в розвинених країнах підлітковим періодом вважається проміжок часу від 10 до 18–19 років. Іноді важко ідентифікувати час початку та завершення підліткового віку. Зазвичай біологічними ознаками підліткового періоду є помітне прискорення темпів росту, швидкий розвиток репродуктивних органів і поява вторинних статевих ознак.

У пропонованій статті будемо виходити з того, що старший підлітковий вік відповідає учням старших класів (9–11) середньої школи, тобто охоплює період від 14 до 17 років. Саме він є проміжним етапом між дитинством та дорослістю — часом, коли остаточно формуються смаки, життєві погляди, відбувається вибір майбутньої професії, що є визначальним у контексті соціалізації. З точки зору фізіології, це період завершення фізичного дозрівання. Підлітки вступають в нього вже статевозрілими, основні процеси біологічного дозрівання здебільшого закінчуються.

У дослідженні В. Кутішенко утвердилася позиція, що основними суперечностями цього вікового періоду є прагнення бути дорослим і водночас брак соціального досвіду та невідповідність фізичного розвитку старших підлітків рівню соціальної інтеракції. До основних новоутворень цього періоду належать: відчуття досягнення дорослого віку, поштовх до власної реалізації і суспільного визнання, пошуки власного «Я» та розвиток самосвідомості [1, с. 52].

Створення особистісно орієнтованого середовища в закладі освіти може стати передумовою успішної соціалізації старших підлітків. Ось чому більшість демократичних шкіл прагне до такої форми організації освітнього процесу,

яка б гарантувала умови для саморозвитку і самореалізації учнів, забезпечувала б формування сприятливого психологічного клімату, атмосфери довіри та взаємодопомоги.

Ще одна із психологічних особливостей підліткового віку полягає в тому, що перехід до ранньої юності збігається, як правило, з яскравим виявленням характерологічних рис особистості, прагненням знайти власне місце в житті, ідентифікації особистісних якостей та самооцінки. На цьому етапі суто зовнішні характеристики (власна зовнішність, одяг, манера спілкування) можуть набувати самодостатнього значення, перетворюючись на самоціль і самоцінність для індивіда. Об'єктивно ця обставина зумовлена подовженим часом первинної соціалізації. Так, Г. Крейг зазначає, що найбільше значення для хлопців у цей період мають зріст та мускули. Дівчата опікуються власною вагою, жадаючи позитивного суспільного сприйняття. Тому частина нормальних (навіть сухорлявих) дівчат вважає, що в них надлишкова вага. Коли занепокоєння досягає межі, подібні тривоги можуть призвести до порушень харчування, особливо нервової анорексії та булімії. Зріст, вага і фізичний розвиток є головними чинниками занепокоєння старших підлітків незалежно від статі. Більшість із них хотіли б змінити щось у своєму зовнішньому вигляді. Ця особливість обов'язково береться до уваги при плануванні навчальних і виховних заходів у демократичних школах.

Характерною особливістю цього віку є також бурхливий розвиток здібностей, процесів мислення, що приводить до визрівання свідомості, уяви, суджень та інтуїції. Активне нагромадження знань актуалізує проблеми, які додають у життя старших підлітків нові грані, що можуть як збагатити, так і ускладнити його. Розвиток пізнання в підлітковому віці характеризується посиленням абстрактного мислення і активнішим використанням механізмів метапізнання. Ці процеси впливають на можливості пам'яті підлітка, способи розв'язання проблем, особливості мислення в соціальному контексті і моральні судження. Отже, когнітивний розвиток у підлітковий період має такі особливості:

1) відбувається ефективніше використання окремих компонентів опрацювання інформації, таких як пам'ять, а також її використання в різних ситуаціях;

2) складніші стратегії розв'язання різних типів проблем;

3) ефективніші способи оволодіння і символічного збереження інформації;

4) вищий рівень виконавчих функцій, як-от планування, прийняття рішень, гнучкість у процесі вибору стратегій із можливих варіантів.

Когнітивний розвиток, а отже, і формування інтелектуальних умінь, включає нагромадження знань, поліпшення опрацювання інформації, що необхідно враховувати в навчальній і виховній роботі зі старшими підлітками.

Водночас особистісний потенціал реалізується не в головних, а в другорядних формах діяльності. Однак останнім часом можна помітити нові тенденції серед старшокласників, а саме: дедалі частіше вони доволі рано виходять з-під батьківської опіки завдяки участі в нових формах підприємницької діяльності, можливості мати власний заробіток, а з ним і певну свободу, що зумовлює формування нового стилю поведінки. Тут і виявляється, що вчорашні шкільні відмінники, які звикли старанно відтворювати сказане вчителем, далеко не завжди стають «відмінниками» в житті. Ця особливість має як позитивні риси, які проявляються в ранній самостійності, а значить формується почуття відповідальності, так і негативні, обумовлені зниженням позитивної мотивації до навчання і надто сильним захопленням власною «незалежністю».

Ще однією важливою особливістю старшого підліткового віку є вікова сегрегація: підлітки охоче вступають у взаємодію переважно з однолітками, однак без ентузіазму — з тими, хто молодший або значно старший за них. Як зауважує Г. Крейг, це відбувається більшою мірою в зв'язку з тим, що старші підлітки прагнуть виглядати старшими, тож менш активно спілкуються з тими, хто молодший за них, а також тому, що воліють осягти життя самостійно, без того примусу, що часто нав'язують дорослі [1]. Так, у багатьох зарубіжних демократичних школах, де не створюються формальні класи, практикується активне різновікове спілкування між учнями як у навчанні, так і в позакласній роботі, що значно підвищує рівень успішності їх соціалізації.

Як було зазначено, важливим аспектом формального операційного мислення є здатність старшокласників аналізувати свої розумові процеси. Звичайно, старші підлітки приділяють

цьому багато часу, а отже, окрім підвищення рівня розуміння себе, вони водночас підвищують рівень розуміння інших. Підліткова заклопотаність власними «метаморфозами» призводить до своєрідного виду егоцентризму. Підлітки вважають, що інші люди цікавляться ними так само гостро, як і вони собою. Вони демонструють тенденцію не розділяти свої й чужі інтереси. У результаті підлітки можуть неправильно тлумачити реакції представників соціального оточення і припускати, що інші люди так само схвалюють або критикують їх, як і вони себе.

Водночас підлітки, поглинені своїми власними почуттями, вважають, що їхні емоції унікальні. Також підліткам здається, що почуття і страждання притаманні тільки їм. Так може проявитися егоцентризм, хибне відчуття власної особливості, настільки самотньої, що на неї не поширюються звичайні закони природи. Підлітки вважають, що з ними не трапиться нічого поганого, що вони житимуть вічно. Ці відчуття невразливості і безсмертя можуть лежати в основі ризикованої поведінки, що дуже поширена в підлітковому віці. Ця психологічна особливість завжди береться до уваги в демократичних школах. Так, надзвичайно широкі законодавчі права шкільного самоврядування завжди обмежуються в питаннях, що стосуються безпеки [3].

Водночас підлітковий вік — це етап формування самосвідомості і власного світогляду, прийняття відповідальних рішень тощо. Відповідаючи самому собі на запитання «хто я?» або «чого я прагну?», старші підлітки насамперед формують: по-перше, самосвідомість (цілісне уявлення про себе), емоційне ставлення до себе, критичну оцінку своєї зовнішності, інтелектуальних, моральних, вольових якостей, усвідомлення своїх чеснот і недоліків, на основі чого виникають можливості структурованого самовдосконалення, самовиховання; по-друге, власний світогляд як цілісну систему поглядів, знань та перекоинань, що ґрунтуються на засвоєних раніше знаннях і здатності до абстрактного і теоретичного мислення, без чого фрагменти знань не складаються в цілісну систему; по-третє, прагнення критично осмислити все оточуюче, ствердитися як самостійність, створити систему власних цінностей.

Українська вчена Н. Ліфарєва зазначає, що становлення самосвідомості старших підлітків

відбувається за кількома напрямками: 1) відкриття власного внутрішнього світу (на цьому етапі старші підлітки сприймають свої емоції не як логічний наслідок зовнішніх подій, а як стан власного «Я»); 2) виникнення усвідомлення, окреслення та затвердження планів на життя, які б охоплювали всю сферу особистого самовизначення (моральні якості, стиль життя, вибір професії тощо); 3) формування цілісного уявлення про самого себе та ставлення до себе. На основі аналізу здобутих результатів у різноманітних видах діяльності, врахування думок інших людей про себе і самоспостереження, аналізу власних здібностей у старших підлітків формується самоповага — узагальнене ставлення до себе [2].

Отже, старший підлітковий вік є віком творчих мрій, коли особистість, зростаючи, у своїх мріях і раціонально побудованих планах схематично уявляє власний ймовірний творчий шлях, планує можливості самовизначення. Доволі часто в своїх прогнозах молода людина наслідуює уподобання товариша, батька, вчителя, навіть літературного персонажа, кіногероя. Коли ж мрії збігаються з реальними нахилами, ґрунтуючись на певних творчих здібностях, вони стають основою для формування покликання.

Враховуючи ці твердження, можна дійти висновку, що самовизначення старших підлітків — винятково важливий етап формування особистості. Цей період є важливим ще й тому, що людина починає перевіряти правильність вибору життєвого шляху на практиці, усвідомлюючи себе не лише як особистість, а й як повноцінного члена групи. Нове ставлення до себе та своєї життєвої історії потребує відповідального ставлення до всіх видів діяльності людини.

Старший підлітковий вік є завершальним етапом первинної соціалізації, коли більшість юнаків та дівчат займаються навчальною діяльністю, трудова ж діяльність у цей період не стільки корисна економічно, скільки розглядається з позицій виховної цінності. Оскільки діяльність і рольова структура особистості на цьому етапі набувають нових, дорослих якостей, то саме на цьому етапі старші підлітки роблять соціальний вибір між подальшим навчанням і пошуком роботи.

Цей віковий період викликає особливий інтерес ще й тому, що ті зміни, які відбуваються з людиною в її подальшому житті, тобто після закінчення підліткового періоду, як правило,

вже істотно не впливають на більшість особистісних рис, які надалі залишаються практично незмінними. Старший підлітковий вік — це час відносної стабілізації особистості, її практичної підготовки до самостійного життя [4].

Важливим у цьому контексті є використання інструментів відстеження ефективності соціалізації як процесу, а також ефективності соціалізації як результату. Йдеться про запровадження моніторингу, тобто про системну реєстрацію показників розвитку особистості, аналіз тенденцій їх змін у процесі соціалізації з метою запобігання відхилення від норм та прогнозування загальних результатів такого розвитку. Розвиток особистості відбувається в результаті соціалізації індивіда, отже, розробляючи основні принципи моніторингу розвитку старших підлітків, слід урахувати те, що учні, за якими ведеться спостереження, як було зазначено вище, перебувають у визначальному для подальшого життя періоді. Саме тому в цей час акценти моніторингу будуть змінюватися — з умов розвитку на особистісні якості та новоутворення особистості.

Демократичні школи — сучасні заклади альтернативної освіти — виникли на початку ХХ ст. Суспільне життя західноєвропейських країн у цей період проходило на тлі розвитку ринкових відносин, внаслідок процесів монополізації, структурної перебудови промисловості відбувалось різке соціальне розшарування населення. Лише представники привілейованих класів мали доступ до якісної освіти, яка відкривала шлях до університетів, а пізніше і до престижної роботи, а от для інших верств населення пропонувалося короткотермінове навчання професійно-технічного спрямування. Невисокий професійний рівень викладання в освітніх закладах загального типу, незадовільні умови організації навчального процесу, неналежний матеріально-технічний стан — все це зумовило виникнення руху за перегляд підходів до функціонування освіти й ініціювало пошук ефективніших, а головне, загальнодоступних моделей з орієнтацією на виявлення талантів і розвиток особистості учня незалежно від його соціальної приналежності. Йдеться про так звану реформаторську педагогіку, або нове (вільне) виховання як альтернативу педагогічному традиціоналізму, що було теоретичним підґрунтям для виникнення демократичних шкіл [3; 4].

На сьогодні у світі налічується декілька сотень демократичних шкіл, які успішно працюють у більш ніж тридцяти країнах світу [5]. У таких освітніх закладах для ефективної соціалізації старших підлітків кількість учнів порівняно з традиційними школами значно зменшена.

Учитель в демократичних школах виступає, як правило, консультантом, працюючи з групами по декілька учнів або індивідуально.

Ключовими характеристиками демократичних шкіл є:

1. Особистісно орієнтований освітній процес:

- довільний вибір предметів;
- відвідування уроків не є обов'язковим;
- можливість навчатись у власному темпі за індивідуальним графіком;
- дружнє освітнє середовище, створення позитивного психологічного клімату;
- акцентуація поточного оцінювання учнями власних академічних успіхів, що є ефективним інструментом мотивації учнів до розвитку та навчання;
- застосування інноваційних форм і методів навчання та виховання;
- можливість самоствердження (робота творчих майстерень, шкільного театру).

2. Демократичне управління:

- колегіальний стиль управління школою;
- існування органів учнівського самоврядування, які визначають концептуальні принципи роботи школи;
- рівні права учнів щодо участі в прийнятті рішень;
- консультативна роль учителя.

3. Співпраця всіх учасників освітнього процесу (учнів, учителів, батьків):

- участь батьків у шкільному самоврядуванні;
- залучення батьків до позакласної роботи;
- навчання батьків [3; 4; 6; 7].

Демократичні школи пропонують послуги альтернативної освіти в межах чинного законодавства. Такі заклади можуть бути або державними (в разі наявності законних підстав для функціонування в країні розташування), або приватними. Як і традиційні, демократичні школи поділяються на початкові та середні.

Демократичні школи набули певної популярності в сучасному світі. Стан розвитку демократичної освіти дав змогу створити мережу демократичних шкіл і щорічно проводити міжнародні демократичні освітні конференції

з метою презентації їх здобутків широкому загалу освітян, учителів, батьків, учнів та інших представників альтернативної освіти по всьому світу.

Конференції демократичних шкіл, незалежно від країни проведення, мають схожу структуру. Вони включають: лекції (вчителі і батьки запрошуються до виступу з доповідями); презентації шкіл-учасниць (відеоматеріали, статті, книжки тощо); художню самодіяльність (театралізовані вистави, спектаклі та постанови); творчі майстерні (набуття учнями навичок творчої і трудової діяльності). Серед таких майстерень можуть бути коворкінги різноманітного спрямування [8].

Перша демократична конференція відбулася в 1993 р. у демократичній школі Хадера після визначальної Міжнародної педагогічної конференції «Демократія в освіті у полікультурному просторі» в Єрусалимі. У процесі палкої дискусії, полеміки й обміну думками учасники дійшли висновку, що такі конференції просто необхідно проводити принаймні один раз на рік, запрошуючи до участі в них педагогів і громадських діячів, які ще не працюють у системі альтернативної освіти. Отже, основною метою проведення конференцій було визначено популяризацію і розповсюдження по всьому світу ідей демократичної освіти.

Організатори демократичних конференцій мають на меті створення мультикультурного виховного середовища, оскільки запрошують до участі в них учнів, учителів та батьків, що мають безпосередній стосунок до демократичних шкіл, практично з усіх континентів. Це відіграє важливу роль в активізації інтересу до інших культур, а також сприяє зростанню національної свідомості учасників. Необхідно зазначити про важливу функцію мультикультурного середовища — воно сприяє формуванню в учнів навичок спілкування з представниками різних культур світу. Водночас процес взаємодії стає різновіковим і багаторівневим, тобто інтеракція відбувається не тільки в межах «учень — учень», а й між учнями, вчителями та батьками, що також є передумовою успішної соціалізації молоді.

Позитивні результати у вихованні учнів методом залучення їх до участі в таких конференціях можуть бути підтверджені спостереженнями Д. Мінтца, які він зробив на конференції у школі Саммерхілл у липні 1999 р.: «Джонас, учень 9 класу демократичної школи з Німеччини,

з часу проведення попередньої конференції суттєво покращив власний рівень володіння англійською мовою, що дало йому можливість вільно спілкуватися зі своїми новими, в т. ч. англомовами, друзями і таким чином позбавитись замкнутості та невпевненості» [9, с. 4]. Отже, нові знайомства учнів шкіл під час проведення конференцій обумовлені бажанням спілкуватися, а це бажання стимулює учнів до вивчення мови. Достатня мотивація є запорукою високих результатів, що, своєю чергою, забезпечує впевненість учня у власних силах [10].

Основною метою таких конференцій є реклама демократичних шкіл, розповсюдження ідей демократичних шкіл та обмін досвідом. Важливим видом діяльності всіх учасників конференцій є загальні збори — це основний орган самоврядування демократичних шкіл. Не тільки школа-господар, а й гості конференції на демократичних засадах (один учасник — один голос) обговорюють і ухвалюють загальні правила, розклад проведення заходів, порядок денний. Це робиться з метою досягнення взаєморозуміння, адже надання кожному учаснику конференції можливості висловитися і довести власну позицію, відсутність аутсайдерів в учнівському колективі розвивають і закріплюють почуття самоповаги, формують активну громадянську позицію, що є одним з пріоритетних напрямів у розвитку особистості учня.

Ще одним важливим видом діяльності учасників демократичних конференцій є обмін досвідом організації позакласної роботи, зокрема роботи творчих майстерень. Демократичні школи зазвичай представляють весь можливий спектр самодіяльності: художні вироби, історичні нариси, кулінарія тощо. Основним завданням роботи таких майстерень є внесення креативного елемента у виховання учнів з метою всебічного розвитку їх особистості.

Важливою частиною в графіку проведення конференцій демократичних шкіл є презентація учнівської самодіяльності. Участь музичних груп, презентація творчого доробку танцювальних колективів, постановка театралізованих вистав наочно демонструють рівень позакласної роботи учнів різних шкіл і дають змогу розкрити особливості національної культури представникам інших країн та/або народів. У разі успішного виступу школярі можуть

розраховувати на позитивні відгуки всіх учасників конференції, що сприяє підвищенню самооцінки, формування якої є передумовою успішної соціалізації учнів.

З-поміж іншого, проведення таких конференцій сприяє можливості демократичних шкіл заявити про себе, представити себе педагогічній спільноті, обговорити нагальні проблеми, з якими зустрічаються адміністрація та персонал майже всіх шкіл такого типу, і спільно напрацювати пропозиції щодо стратегії їх розв'язання. Важливо також привернути увагу місцевого суспільства до тієї школи, де проводиться конференція, а також запросити до участі зацікавлених [3].

Перспективи подальших розвідок.

Виявити і сформулювати додаткові характеристики старшого підліткового віку.

1. У процесі соціалізації учнів старшого підліткового віку в умовах особистісно орієнтованого виховного середовища виявити додаткові інструменти ефективного розвитку особистості.

2. Продовжити дослідження форм і методів навчання та виховання в демократичних школах.

3. Дослідити соціалізуючий ефект і педагогічний вплив на старших підлітків конференцій демократичних шкіл.

Список використаних джерел

1. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 52 с.
2. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 240 с.
3. Gribble D. Real Education. London : Libertarian Education, 1998. 259 p.
4. Mintz J. No Homework and Recess All Day. New York : AERO, 2003. 136 p.
5. Mintz J. Alternative Education and the Future. *Education Revolution*. 1999. № 28. Pp. 42–44.
6. Meegan G. Democracy Reaches the Kids. Bangkok : Sirivatana Interprint, 2002. 176 p.
7. Hannam D. Democratic Schools. *Education Revolution*. 1999. № 28. Pp. 36–37.
8. Gribble D. What is IDEC? *Education Revolution*. 1999. № 28. P. 20.
9. Mintz J. IDEC in Summerhill. *Education Revolution*. 1999. № 28. Pp. 3–7.
10. Mintz J. Report on International Alternative School Conference at Summerhill. *Aero-gramme*. 1990. № 4. P. 5.

References

1. Kutishenko, V. P. (2005). *Vikova ta pedahohichna psykholohiia (kurs lektsii) [Age and pedagogic psychology (lecture course)]*. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
2. Lifarieva, N. V. (2003). *Psykholohiia osobystosti [Psychology of Personality]*. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
3. Gribble, D. (1998). *Real Education*. London : Libertarian Education.
4. Mintz, J. (2003). *No Homework and Recess All Day*. New York : AERO.
5. Mintz, J. (1999). Alternative Education and the Future. *Education Revolution*, 28, 42–44.
6. Meegan, G. (2002). *Democracy Reaches the Kids*. Bangkok : Sirivatana Interprint.
7. Hannam, D. (1999). Democratic Schools. *Education Revolution*, 28, 36–37.
8. Gribble, D. (1999). What is IDEC? *Education Revolution*, 28, 20.
9. Mintz, J. (1999). IDEC in Summerhill. *Education Revolution*, 28, 3–7.
10. Mintz, J. (1990). Report on International Alternative School Conference at Summerhill. *Aero-gramme*, 4, 5.

V. Ye. Baltremus

SOCIALIZATION OF SENIOR TEENAGERS IN DEMOCRATIC SCHOOLS

Abstract. The article characterizes senior teenagers and analyses this age group as far as positive socialization in democratic schools is concerned. First of all, the article represents basic features of senior teenagers including biological, psychological and social characteristics of this age. The key statements are based on the researches made by domestic scientists V. Kutishenko and N. Lifareva and several foreign surveyors. The author describes cognitive development of senior teenagers as well as realization of personal abilities manifesting in all types of activities, and points out new tendencies in senior teenagers' behavior. Senior teenagers belong to an important age group: this is the time of self-consciousness formation, and to learn how to take responsible decisions. Self-consciousness is an integral image of own being, emotional self-perception, assessment of own intellectual, and moral qualities, advantages and disadvantages, ways to improve personal characteristics. Outlook is a set of own ideas and knowledge based on previously-learned experience supplemented with theoretical and abstract thinking forming an integral system of knowledge. Critical thinking is helpful for better understanding of the surrounding, constituting own personality and creating personal system of values. Secondly, the author describes democratic schools and the history of their origin, main features, purposes and characteristics of these establishments of alternative education including person-oriented learning environment and democratic management. The efficient socialization of senior teenagers in democratic schools has been analyzed. Democratic schools conferences are considered to be an efficient socialization instrument of senior teenagers: organization, coordination and conducting process of this type of conferences is described in the article.

Keywords: senior teenagers, socialization, democratic schools, democratic schools' conferences.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Балтремус Володимир Євгенійович — канд. пед. наук, викладач кафедри українознавства, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, Україна, baltremys@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4370-1328>

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Baltremus V. Ye. — PhD in Pedagogy, Department of Ukrainian Language and Culture, Vinnytsia Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, Ukraine, baltremys@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4370-1328>

Стаття надійшла до редакції / Received 30.03.2023